

Ljubljana, 4. april 2022

Sporočilo za javnost

10. bienale slovenskega oblikovanja Brumen

Peter Skalar

prejemnik nagrade Brumen za življenjsko delo

Profesor Peter Skalar je na marsikaterem področju grafičnega oblikovanja opravil pionirsko vlogo, zaradi česar je ena najpomembnejših osebnosti grafičnega oblikovanja in vidnih sporočil v Sloveniji. Najprej je pomemben zaradi svojega opusa, v katerem prevladuje natančno preišljen ustvarjalni pristop z jasno in trdno strukturo likovnih elementov ter z visoko stopnjo askeze, ki pa je funkcionalen in prijazen do uporabnika. Njegov kultivirani likovni jezik je v javni skupni prostor vedno prinesel presežek; s svojimi deli je postavil vidna sporočila na raven javne dobrine, ki plemeniti naše skupno okolje. Zaveda se pomena dobro strukturiranega likovnega polja, kompozicije, sintakse in semantičnih poudarkov, ki grafičnemu oblikovanju in vidnim sporočilom sploh omogočijo, da dosežejo in nagovorijo ciljno publiko. Primarna likovna sintaksa ter preišljena semantična nadgradnja skupaj s ubrano tipografsko strukturo dajejo njegovim delom jasnost, odličnost in eleganco. Njegova dela izražajo intelektualno širino, ki bogati tudi nas. Še kako dobro se zaveda pomena in družbenega poslanstva grafičnega oblikovalca za sodobno vizualno kulturo. Pred vsako novo oblikovalsko nalogo je naredil temeljite raziskave – tako vsebinske, organizacijske kot tudi družbene – ter naročniku in posledično uporabnikom ponudil optimalen izdelek v izbornem likovnem izrazu. Skalar je tudi pisec strokovnih besedil in dober poznavalec teorije. To je tisto, kar ga razlikuje od drugih, zato tudi lažje postavlja kriterije in navaja argumente za in proti. Aktivno se je angažiral pri razvoju stroke, tvoril je jedro skupine kolegov v prizadevanjih za ustanovitev visokošolskega študija oblikovanja v okviru ljubljanske ALU. Tako je pomembna tudi njegova vloga pedagoga in predavatelja na leta 1984 ustanovljenem Oddelku za oblikovanje. Navsezadnje je bil med soustanovitelji Fundacije Brumen, ki jo je vodil vrsto let, kot tudi bienale Brumen. Če povzamemo: bil je pobudnik in hkrati tudi uresničevalec ključnih ustanov, tako imenovane infrastrukture oblikovalske stroke v Sloveniji. Brez njegovega angažmaja, predanosti in natančne

analize stanja stvari bi v našem kulturnem prostoru veliko težje pridobili pogoje za tako pomembni ustanovi za oblikovanje. Skalar je v svojih esejih velikokrat opozarjal na to, da je oblikovanje tisto, ki ustvarja naše okolje in pomembno vpliva na kakovost bivanja, na naša življenja. Prav zaradi tega se že vse svoje življenje zavzema za kakovostno oblikovanje in njegovo promocijo.

Peter Skalar se je rodil 12. septembra 1941 v Ljubljani. Po končani gimnaziji je leta 1960 vpisal študij arhitekture na FAGG v Ljubljani. Nekaj časa je študiral tudi na eksperimentalni B smeri na Oddelku za arhitekturo pri prof. Edu Ravnikarju, pri katerem je tudi diplomiral. To obdobje je zagotovo vplivalo na odločitev, da se posveti oblikovanju. Kmalu po diplomi je pridobil status samostojnega oblikovalca in skupaj s Špelo Kalin in Sašom Mächtigom ustanovil Studio ARS, ki pa so ga leta 1969 preimenovali v Studio MSSV, v katerem so se jim pridružili Judita Skalar, Matjaž Vipotnik in Janez Suhadolc.

Pregled pomembnejših projektov in področij delovanja

Ljubljanska banka in oblikovanje celostnih podob podjetij

Med prvimi naročili, ki jih je Skalar začel uresničevati s Studiem MSSV, je bila celostna grafična podoba za Ljubljansko banko. Ko so v Ljubljanski banki iskali ustreznega strokovnjaka, ki bi lahko prevzel tako zahtevno nalogo, sta Edo Ravnikar in Sergej Pavlin priporočila prav Skalarja, ki ga je Ravnikar dobro poznal iz študijskega seminarja in se zavedal njegovih sposobnosti in znanja. Ravnikar je sprojehtiral obe stolpnici Ljubljanske banke in nekdanje Iskre ter urbanistično uredil Trg revolucije, zato mu ni bilo vseeno, kdo bo prevzel grafično oblikovanje za banko. Ljubljanska banka, ki je pridobivala na pomenu v Jugoslaviji in v tujini, je potrebovala ustrezen komunikacijski mehanizem za svojo ekspanzijo. Skalar je k sodelovanju pri obsežnem projektu povabil Vipotnika, Suhadolca in ženo Judito. Oblikovanja podobe so začeli leta 1969/70 in jo skupaj razvijali skoraj deset let. Organizirali so se tako, da je po izdelavi idejnega projekta vsak avtor prevzel izvedbeno oblikovanje posameznih elementov, posamezni člani skupine so zato v tem času lahko ustvarili še kakšno drugo zanimivo nalogo. Sodelovanje z Ljubljansko banko se je dokončno zaključilo okoli leta 1991, ko sta pri projektu od originalne ekipe vztrajala le še zakonca Skalar.

V obdobju, ko je Skalar dobil naročilo za načrtovanje CGP Ljubljanske banke, so že bile narejene nekatere druge celostne grafične podobe, na primer za Mercator in Emono oblikovalca Grega Košaka. Skalarjeva generacija se je učila od svojih predhodnikov – Košaka, Brumna, Fajona, Vagaje ... hkrati pa intenzivno študirala teorijo in bila kritična do slovenske produkcije. Tako so razvijali in širili znanje o konceptih in karakteristikah oblikovalskih nalog ter poskušali že doseženo raven preseči v smislu kompleksnejših nalog in dolgoročnega nadzora nad oblikovanjem in izvajanjem sporočil CGP.

Razlika med Skalarjevim načinom dela in načinom predhodnikov je bila v stalnem nadzoru izvedbe CGP. Pred tem so oblikovalci CGP (oziroma osnovni sistem: pisarniške tiskovine, označevanje, embalažo), izdelali in zaključili razmeroma hitro ter pozneje niso več sodelovali s podjetjem. Skalarjev tim se je zavedal, kako pomembno je, da projekt in njegov potek nadzirajo. Tudi zaradi tega so izdelali prvi priročnik CGP v Sloveniji, ki je vseboval vse standarde in napotke za rokovanje s CGP. Zadali so si še eno težko nalogo – to je bila »vzgoja« vseh bančnih služb in delavcev v posameznih oddelkih banke, ki so se spoznavali z novo podobo. Za Skalarja je bilo pomembno, da zaposlenim podoba zleze pod kožo, da dojamejo njeno funkcijo in da tudi sami

prispevajo k temu, da se podoba konsistentno uporablja. Podoba Ljubljanske banke je bila zelo razvejana. Načrtovali so vse od osnovnega sistema identifikacije do izjemno obširnega področja pisarniški tiskovin, obrazcev, štamplik, množice publikacij in označevanja objektov, ki so ga natančno dodelali in z oblikovanjem dosegli visoko estetsko in komunikacijsko raven. Podoba Ljubljanske banke je nastala v obdobju racionalnega modernizma, ki se izraža v sami estetiki in principih gradnje naloge, tipografiji, izbiri barv in kompozicijskih elementih. Lep primer je horizontalna pasica, ki je kot pomemben element identifikacijskega sistema poleg logotipa in znaka zelo pomembna na vseh bančnih obrazcih in tiskovinah.

V uvodniku h knjigi *Pisemski papir, znaki in logotipi*, ki je izšla v produkciji DOS leta 1995, je Skalar napisal nekaj zelo pomembnih dejstev:

»Dober znak je najpomembnejše identifikacijsko sredstvo kakršnekoli organizacije, saj s svojo vseprisotnostjo na zgradbah, poslovnih tiskovinah, v oglaševanju, publicističnih sredstvih itd. Bistveno vpliva na večjo ali manjšo razpoznavnost organizacije, njenih izdelkov in storitev. Dobro oblikovan znak je vizualni izraz bistva organizacije, predstavlja to, kar organizacija je in k čemur stremi, njeno področje delovanja, njene vedenjske lastnosti, njeno identiteto. Takšen uveljavljen znak je lahko neprecenljivo marketinško orodje.«

A tega se v devetdesetih letih 20. stoletja žal novo vodstvo Ljubljanske banke ni prav dobro zavedalo, ko se je lotilo prenove CGP z drugimi avtorji, ki sistemskih oblikovalskih nalog niso obvladali tako dobro. Tako je bila prenova manj premišljena, ne tako natančna in glede identifikacijskega sistema vprašljiva. Izgubila se je visoka oblikovalska kultura, katere element je bila askeza v pristopu k oblikovanju, in ki je dala banki eleganco in značaj. Umetnostni zgodovinar, teoretik in kronist slovenskega oblikovanja dr. Stane Bernik je CGP Ljubljanske banke opredelil kot pionirsko delo: *»je velik prispevek k razvoju sodobnega oblikovanja, ne le z grafično moderno rešitvijo, temveč kot pomemben sistemski pristop in celostno obvladovanje vidnih sporočil banke.«* (S. Bernik: *Pogledi na novejšo slovensko arhitekturo in oblikovanje*, 1992) S tem je Bernik postavil CGP Ljubljanske banke v srčiko antologije slovenskega oblikovanja in potrdil pozitivno razliko do drugih CGP, kot tudi do epigonov, do »remakov« in naknadnih sprememb v CGP Ljubljanske banke.

V času, ko je Skalar s skupino MSSV intenzivno delal na nalogi CGP Ljubljanske banke, je vendarle našel čas tudi za druge oblikovalske naloge. Leta 1972 je naredil CGP za Arhitekturni muzej Ljubljana (danes Muzej za arhitekturo in oblikovanje MAO), v desetletju med 1974 in 1990 je vodil še eno kompleksno in zelo razvejano nalogo, CGP Kemijske in usnjarske predelovalne industrije iz Slovenskih Konjic – KONUS skupaj s soavtorico Judito Skalar. Kot vidimo, je marsikatero CGP delal in vodil več let, včasih tudi več kot deset. K temu ga je spodbujal izredno natančen odnos do dela, zaradi skrbi in potrebe po nadzoru razvoja CGP, ki je živ organizem in se skozi čas spreminja. Leta 1976 je ob praznovanju 100. obletnice rojstva Ivana Cankarja Skalar skupaj z Vipotnikom ustvaril prvo kompleksnejšo zasnovo CGP za kulturni dogodek. Skalar je prevzel scenografijo prireditve, Vipotnik pa CGP. V letih 1981–82 je Skalar oblikoval označevalni sistem za Cankarjev dom v Ljubljani; tudi tokrat ga je povabil k sodelovanju avtor arhitekture Cankarjevega doma prof. Edo Ravnikar. Še naprej je dobival naročila za CGP podjetij, med temi je tudi CGP Medicoengineering (del Kliničnega centra v Ljubljani) v letih 1974–1978 in 1983 ter CGP gradbenega podjetja Vegrad, ki je nastala v letih 1981–84, da naštejemo le nekatere.

Oblikovanje publikacij in plakatov

Poleg CGP ga je pritegnilo oblikovanje plakata, tega prestižnega oblikovalskega objekta in žlahtnega komunikacijskega sredstva. Med drugim je za Mednarodni grafični likovni center MGLC (za 20. in 21. mednarodni grafični bienale) ter za bienale slovenske grafike Otočec–Novo mesto oblikoval CGP vključno z reprezentativnimi plakati. Oblikovanje monografij in leposlovnih knjig, tega duhovnega predmeta in največjega dosežka človeške civilizacije, kot je njegov tovariš Matjaž Vipotnik opisal knjigo, je Skalarju pomenilo na nek način oddih in ustvarjalni užitek, žlahtni intermezzo med kompleksnejšimi projekti. Med pomembnejšimi velja omeniti knjigo Kmečke hiše v Karavankah (1988), in nato v letih 1996–2010 oblikovanje številnih knjig za Novo revijo, 57 leposlovnih knjig zbirke Samorog ter zbirk Poligrafi, Libra in Paradigme, knjigo Sproščena Slovenija, Orfejev spev (antologija svetovne poezije) in Svetovne pravljice. Od mnogih monografij velja omeniti Skalarjevo oblikovanje obširne monografije Miljenka Licula (2011), Emerika Bernarda (2011), Edvarda Ravnikarja: *Umetnost in arhitektura* (2007), Edvard Ravnikar - *Architect and Teacher* (2010), več katalogov razstav pedagogov ALUO (v letih 2008, 2011, 2015, 2018), tri monografije slikarja in grafika Branka Suhyja (v letih 2005, 2007, 2018) ter knjigo IEDCA *Creative Environment for Creative Leadership* (2013).* Ob vsem tem pa ne smemo spregledati Skalarjevega pionirskega dela na področju televizijske grafike. Leta 1966 je oblikoval

dve uvodni televizijski špici za TV obzornik in za TV portret za RTV Ljubljana. V letih 1968 do 1977 je oblikoval revijo Sinteza (revija za likovno kulturo), ki jo je urejal dr. Stane Bernik. Skalar je nalogo prevzel od legendarnega Jožeta Brumna, ki je postavil zasnovo osnovnega volumna in grafičnega preloma te revije, vendar je Skalar ob prevzemu oblikovanje Sinteze že po treh številkah revijo oblikoval povsem na novo.

Vse za stroko

V začetku 80-ih pa vse do ustanovitve oddelka za oblikovanje na ALU Univerze v Ljubljani je Skalar natančno proučeval šolske sisteme, programe in principe dela na vidnejših evropskih visokih šolah za oblikovanje. Obiskal je naslednje šole: Royal College of Art, San Martin School of Art, Central School of Art and Design v Londonu, kot tudi likovno akademijo in njen oddelek za oblikovanje v Stuttgartu, Visoko šolo za oblikovanje v Pforzheimu, visoki oblikovalski šoli Eina in Massana v Barceloni. Vse to z namenom, da skupaj s člani ustanovnega tima zasnujejo dober in ustrezen izobraževalni program za ljubljanski visokošolski študij oblikovanja. Od vseh v timu je bil najbolj zagnan, študijsko intenziven in tudi teoretsko najboljše podkovan. Torej pravi človek, ki je lahko vzpostavil in predložil ustrezni visokošolski curriculum. Leta 1999 je povedal: *»Zadovoljen sem, saj smo študij postavili na prave temelje. Postavljena je celotna struktura znanj, ki jih mora oblikovalec imeti, od povsem strokovnih, specifično oblikovalskih, tržno-ekonomskih in inženirsko-tehničnih pa do znanj s področja humanistike in kulture nasploh.«*

Od leta 1985 je bil na oddelku izredni profesor, nato redni profesor za predmet načrtovanja vidnih sporočil ter od leta 1988 predstojnik Oddelka za oblikovanje na ALUO, v letih 1993-95 pa je bil prodekan ALUO. Angažma na oddelku in sami akademiji je zahteval veliko časa in energije, a ob tem je še vedno sprejemal oblikovalske naloge ter v slovenski prostor vztrajno pošiljal signale, kako pomembna je tudi strokovna terminologija. Izrednega pomena je njegovo pisanje, njegove razlage in opozorila, kaj so vendarle osnovna komunikacijska sredstva na področju vidnih sporočil (torej: znaki, črke, barve, kompozicijski principi, prospekti, plakati, označevalni sistemi in drugo); v devetdesetih je opozarjal na mešanje pojmov CGP in identiteta, kako grafična podoba ni isto kot corporate identity, kako pojem identiteta pomeni samopredstavo organizacije, CGP pa predstavo organizacije za javnost. Polemiziral je z nekaterimi strokovnjaki – da, če sintagma identitetni sistem kaj pomeni, potem pomeni sestavine identitete nekega podjetja, ne pa njegovih vidnih sporočil, ter vzpostavil dinstinkcijo do drugega termina, ki pa je zelo natančen - identifikacijski

sistem, ki pomeni ožje jedro vidnih sporočil, torej znake, logotipe, črke. Skalar je med redkimi slovenskimi oblikovalci, ki se zaveda pomena strokovne terminologije, natančnosti njene rabe ter njene vloge pri razvoju stroke.

V začetku novega tisočletja se je skupaj s kolegi lotil še enega izredno pomembnega projekta za slovensko grafično oblikovanje in vidna sporočila nasploh. Leta 2003 so ustanovili Fundacijo Brumen, zavod v javnem interesu, katerega naloge so promocija kakovostnega oblikovanja ter seznanjanje in opozarjanje širše javnost o pomenu oblikovanja, saj nas le to obkroža in vpliva na naša življenja. Skalar je bil član upravnega odbora od samega začetka in kar nekaj let je uspešno vodil fundacijo in njen najpomembnejši projekt – bienale slovenskega grafičnega oblikovanja in vidnih sporočil.

Kot zelo družbeno angažiran oblikovalec je bil član niza inštitucij: član DOS je od leta 1968, leta 1988 je bil med ustanovitelji ADC Ljubljana, ta Art Director Club je bil kratke daha, a je bil v tem kratkem obdobju izdajatelj in založnik knjige Staneta Bernika *Plakat & znak*. Ustanovni člani ADC so bili: Jure Apih, Jani Bavčer, Stane Bernik, Željko Borčič, Nenad Dogan, Jaka Jundič, Nino Kovačević, Miljenko Licul, Ranko Novak, Milan Pajk, Vladimir Pezdir, Jernej Repovž, Peter Skalar in Matjaž Vipotnik. Kot slovenski/jugoslovanski delegat je sodeloval na mednarodnih kongresih ICSID in ICOGRADA v Londonu, Stuttgartu, na Dunaju, v Parizu in Nagoyi. Je tudi avtor primerjalne razstave študijskih programov industrijskega oblikovanja petnajstih visokih šol z naslovom *Industrial Design Education in the World* – v okviru kongresa ICSID v Ljubljani leta 1992.

Sodeloval je na razstavah Bienala industrijskega oblikovanja BIO v Ljubljani vse od leta 1966 do 2000 in prejel številne nagrade in priznanja**. Sodeloval je tudi na vseh dosedanjih Brumnovih bienalih od leta 2003 do 2019. Udeleževal se je tudi razstav in bienalov v tujini. Naj naštejemo le nekaj njih: na bienalu plakatov v Varšavi – Miedzynarodowe Biennale Plakatu Warszawa 1972 in 1974; na bienalu grafike v Brnu – Bienale Uzite Grafiky Brno 1974, 1988, 1990 in 2000; bil uvrščen v pregledne razstave: Slovenska uporabna grafika in tipografija (1967), potujoča razstava iz Ljubljane v Frankfurtu in v Moskvi; razstava Sodobno slovensko oblikovanje 1975 v Muzeju savremene umetnosti v Beogradu, Novem Sadu, Zagrebu ter 1976 v Celju in Mariboru, na potujočo razstavo Sodobno slovensko grafično oblikovanje, ki je od leta 1997 do vključno leta 2000 gostovala v ADC New Yorku, v Ljubljani in Londonu, na

Dunaju, v Sarajevo in Sydneyu. Njegova dela najdemo v vseh ključnih pregledih slovenskega oblikovanja od začetkov – katalog velike razstave *Slovenska likovna umetnost 1945-1978* s študijo Staneta Bernika *Arhitektura, urbanizem in oblikovanje*, pa do Bernikove knjige *Slovenski plakat devetdesetih (1995)*. Že na začetku kariere so njegova dela našla svoje mesto v mednarodnih publikacijah kot sta *Industrial Design*, Tokyo, 1978, št.92 in *Graphis Annual*, 1978/79, kasneje tudi v *Diagraphics 1*, Japonska, 1986, D.E.Carter, *Logo International 2*, USA, 1986, Y.Kuwayama, *Logotypes of the World*, Japonska, 1988/1989 in P.Ibou, *Banking Symbols Collection*, GB, 1990, Takenobu Igarashy, *World Trademarks and Logotypes III*, Tokyo, 1991, *International Typography Almanac 2*, Tokyo 1993.

Prvo nagrado za svoje delo je prejel že leta 1972 - Župančičevo nagrado s soavtorji iz Studia MSSV, leta 1976 nagrado Prešernovega sklada skupaj z Judito Skalar ter že naslednje leto (1977) skupinsko Prešernovo nagrado leta ter leta 1991 skupinsko Plečnikovo medaljo...

Peter Skalar je v svojem bistvu skromen in zadržan človek, ki se nerad izpostavlja in ne želi siliti v ospredje, ob tem je neutrudni garač, ki je pri vsakem velikem projektu držal vse niti v svojih rokah in podpiral njegove temelje. Je tihi mislec s širokim diapazonom znanja in spoznanj, načitan teoretik in praktik, ki je še vedno vedoželjen in seznanjen z novostmi na področju sodobnih vidnih sporočil. Prav zaradi tega je dragocena osebnost, ki bi naši družbi, če bi le ta znala prisluhniti, lahko še veliko odkril, povedal in prikazal. Njegovo oblikovanje odlikujejo izjemna kakovost, ustvarjalna inovativnost, konceptualna zrelost ter sporočilna moč in kultiviran likovni izraz. Njegova dela so hkrati racionalistična in funkcionalna, in na podoben način kot velike umetnine gledalcu dovolijo, da se vpiše vanje in v njih začuti svojo zgodbo, a da se ob tem osnovno sporočilo, ki ga vidna sporočila morajo sporočati, nikoli ne izgubi.

Avtorica teksta: Vesna Teržan

Dodatne informacije:

Hana Cirman

vodja 10. bienala slovenskega oblikovanja Brumen

040 471 458

hana.cirman@brumen.org

Opombi:

* Poleg že omenjenih knjig, monografij in katalogov naj navedemo še nekatera Skalarjeva dela: CGP 3. Bienala slovenske grafike Otočec, Novo mesto, (1994); CGP 4. Bienala slovenske grafike Otočec, Novo mesto, (1996); CGP 5. Bienala slovenske grafike Otočec, Novo mesto, (1998); CGP 6. Bienala slovenske grafike Otočec, Novo mesto, (2000); CGP 7. Bienala slovenske grafike Otočec, Novo mesto, (2006); ter dela od leta 2010 do danes: Monografija, Branko Suhy, Mahattan Srebrenic – V čast mesta New York, (2005); Monografija, Branko Suhy, V čast mojemu očetu, (2007); Monografija, Branko Suhy, in tradicija v umetnosti, (2018); CGP razstave Slovenski impresionisti in njihov čas 1890-1920, (2008); Monografija Slovenski impresionisti in njihov čas 1890-1920, (2008); Katalog Španska vizija-Zoran Mušič, (2009); CGP razstave Alojz Gangl ter katalog in plakat, Narodna galerija, (2010); CGP, Medprostor, arhitekturni atelje, (2011); Katalog, Medprostori Ljubljana, Medprostor arhitekturni atelje, (2018); Katalog, Pesnika ljubezni in svobode, Medprostor arhitekturni atelje, (2019); Katalogi in vabila za samostojne razstave slovenskih oblikovalcev za Fundacijo Brumen: Nenad Cizl (2015), Tomato Košir (2015), Aljaž Vindiš (2016), Nejc Prah (2017), Robert Žvokelj (2018); Zbirka Dediščina, Cankarjeva založba, 15 knjig, (2003-2006); Štirje časi, pomlad, filozofski pogovori in samogovori, Marko Uršič, (2002); Štirje časi, poletje 1. del, filozofski pogovori in samogovori, Marko Uršič, (2004); Štirje časi, poletje 2. del, filozofski pogovori in samogovori, Marko Uršič, (2006); Štirje časi, jesen, filozofski pogovori in samogovori, Marko Uršič, (2010); Štirje časi, zima, filozofski pogovori in samogovori, Marko Uršič, (2015); Presežne prisotnosti, Eseji o Plotinovi metafiziki svetlobe, Marko Uršič, (2021).

** Na BIO v Ljubljani je prejel številne nagrade in priznanja: leta 1971 priznanji na BIO4 (skupinsko in samostojno), leta 1973 zlato medaljo (skupinsko) na BIO5, na BIO6 leta 1976 štiri častne nagrade (skupinsko in samostojne), zlato medaljo (skupinsko) in častno pohvalo na BIO7 leta 1977, častno nagrado (skupinsko) in nagrado za dobro zasnovo na BIO8 leta 1979, častno pohvalo na BIO9 leta 1981, zlato medaljo in častno pohvalo na BIO10 leta 1984 ter častno pohvalo na BIO11 leta 1986. Peter Skalar je tudi dobitnik nagrad in pohval v akciji DOS – Vizualne komunikacije – delo meseca (v sodelovanju s časopisom Delo od leta 1988 dalje) ter diplom in pohval časopisa MM v letih 1988/90/92.

